

11. Кононов І. Етнос. Цінності. Комунікація (Донбас в етнокультурних координатах України) : [монографія] / Ілля Кононов. – Луганськ : Альма-матер, 2000. – 494 с.
12. Леонтьев Д.А. Ценность как междисциплинарное понятие: опыт многомерные реконструкции / Д.А. Леонтьев // Философские науки. – 1996. – № 4. – С. 15–26.
13. Маслоу А.Г. Мотивация и личность / А.Г. Маслоу ; пер. с англ. А.М. Татлыбаевой. – СПб. : Евразия, 1999. – 478 с.
14. Нестеренко В.Г. Вступ до філософії: онтологія людини : навч. посіб. [для студентів вищих навч. закладів] / В.Г. Нестеренко. – К. : АБРИС, 1995. – 336 с.
15. Педагогика: Большая современная энциклопедия / сост. Е.С. Рапацевич. – Мн. : Современное слово, 2005. – 720 с.
16. Психология личности в трудах отечественных психологов. – СПб. : Питер, 2000. – 480 с.
17. Савченко О.Я. Виховний потенціал початкової освіти : посіб. [для вчит. і методист. початкового навч.] / О.Я. Савченко. – [2-ге вид., доповн. і перероб.]. – К. : Богданова А.М., 2009. – 226 с.
18. Соціолого-педагогічний словник / за ред. В.В. Радула. – К. : ЕксОБ, 2004. – 304 с.
19. Тугаринов В.П. Марксистская философия и проблема ценности / В.П. Тугаринов // Проблема ценности в философии / под ред. А.Г. Харчева. – М. ; Л. : Наука, 1966. – С. 14–22.
20. Франкл В. Человек в поисках смысла : пер. с англ., нем. / В. Франкл ; общ. ред. Л.Я. Газмана, Д.А. Леонтьева. – М. : Прогресс, 1990. – 367 с.
21. Шелер М. Избранные произведения / М. Шелер ; сост. и науч. ред. А.А. Денежкина ; пер. с нем. А.В. Денижкина, А.Н. Маминкина А.Ф. Филиппова. – М. : Гносис, 1994. – 490 с.
22. Шуст Н.Б. Інноваційна діяльність молоді: сутність структура, функції / Н.Б. Шуст. – Вінниця : ВДМУ. 2001. – 223 с.

КРАМАРЕНКО Т.В.

НАВЧАЛЬНИЙ ДІАЛОГ ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Актуальність проблеми зумовлена зростанням міжнародних, культурних та економічних зв'язків України з іншими країнами, необхідністю діалогізації будь-якої професійної діяльності, динамічністю, мобільністю, гострим дефіцитом часу, притаманними сучасному етапу розвитку суспільства. Отже, чітко вимальовується діалогічний вектор у розвитку професійного спілкування в усіх галузях народного господарства. Тому розвиток культури діалогу може стати дієвим фактором удосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців, зокрема спеціалістів торгівельної справи та комерційної діяльності, який водночас надає імпульсу до постійного подальшого саморозвитку особистості.

Перш за все, зазначимо, що діалог завжди залишався об'єктом вивчення різних філософських течій. Так, перші спроби осмислення діалогу було зроблено в стародавній Індії; у добу античності робилися спроби створення діалогіки (Сократ, Платон, Аристотель); діалектичний діалог античності трансформується в диспути в середньовічних університетах; у період Відродження відбувається зміна середньовічної ідеї Бога й набуває

вільної форми обговорення різних точок зору. Подальшого розвитку ця ідея набула в працях представників діалогізму (М. Бахтін, М. Бубер та ін.).

У психологічних та педагогічних дослідженнях визначено діалогічну стратегію взаємодії (Г. Балл, Г. Ковальов); виявлено закономірності мислення в умовах діалогу, особливості діалогу в спільній діяльності (Г. Кучинський, Б. Ломов, В. Полікарпов, Я. Пономарьов); встановлено, що навчальна взаємодія учнів є чинником їх розумового та соціального розвитку (Л. Виготський, Ж. Піаже, А.-Н. Перре-Клермон та ін.); розглянуто діалог як провідний принцип педагогічного спілкування (Ш. Амонашвілі, О. Бодальов, Н. Волкова, Ю. Гільбух, Т. Іванова, В. Кан-Калік, О. Матюшкін, С. Мусатов, В. Панюшкін); з'ясовано особливості діалогу в умовах навчання (В. Андрієвська, М. Кларін, Ю. Машбиць); обґрунтовано залежність типу навчального спілкування від характеру спільної навчальної діяльності (О. Дусавицький, М. Камінська, В. Кудрявцев, В. Ляудіс, Г. Цукерман).

Щодо проблеми особливостей організації навчального діалогу засобами інформаційних технологій, то дедалі більшого значення набуває питання сутності, особливостей організації зазначеного навчального діалогу.

Мета статті – на підставі аналізу підходів науковців до феномену “діалог”, “навчальний діалог” розкрити авторські погляди на феномен навчального діалогу, опосередкованого засобами інформаційних технологій.

Перш за все, зупинимося на розкритті понять “діалог”, “навчальний діалог”, наукових позиціях, покладених в основу розгляду феномену навчального діалогу, опосередкованого засобами інформаційних технологій.

Щодо сутності поняття, то діалог – це філософський термін, який використовують для позначення особливого рівня комунікативного процесу [12, с. 244].

Слово “діалог” (dialogos) грецького походження й буквально перекладається як “розмова двох, бесіда”. Розгляд діалогу переважно в лінгвістичному його аспекті зумовлює розуміння цього феномену як почергового обміну репліками кількох людей. Істотною ознакою діалогу, на противагу монологу, вважається наявність кількох суб'єктів, спільними зусиллями яких розвивається процес мовлення (Т. Винокур, А. Лурія, О. Леонтьєв, Л. Якубинський та ін.).

М. Бахтін уперше розглядає діалог як взаємодію смислових позицій, “голосів” суб'єктів, виявляючи його внутрішній психологічний зміст: “Істина не народжується й не перебуває в голові окремої людини, вона народжується між людьми, що спільно шукають істину, в процесі їхнього діалогічного спілкування” [1, с. 126]. Проте автор застерігає від вузького розуміння діалогізму як суперечки, полеміки, характеризуючи ці форми як “грубі”, “зовні найбільш очевидні”. Розвиток ідей М. Бахтіна здійснює В. Біблер, зазначаючи, що “діалогічність (у формі внутрішнього діалогу) – важлива характеристика творчого мислення, в якому “єдиний суб'єкт є міркуючим колективом” [2, с. 70].

Г. Буш вважає, що діалог є одночасно “процесом і продуктом діалогічної взаємодії”, акцентуючи на необхідності єдиного для всіх учасників предмета діалогу (питання, проблеми).

Не зупиняючись докладно на інших підходах до визначення діалогу, зазначимо основні позиції, на яких базуємося: діалог розглядаємо як рівноправну взаємодію позицій суб’єктів, орієнтовану на одну предметність; він має суб’єкт-суб’єктний характер.

Діалог у навчанні визначається, як “...форма педагогічної взаємодії вчителя – учня (учня – учня) в умовах навчальної ситуації, в ході якої відбувається інформаційний обмін, взаємний вплив і регулюються відносини” [3, с. 96]; особлива за змістом форма спільної діяльності учнів і вчителя, взаємодія смислових позицій суб’єктів навчання щодо визначення, прийняття й розв’язання навчального завдання, результатом якого є знаходження нового знання як власної точки зору [10, с. 67].

Щодо навчального діалогу, то виділяємо такі його істотні ознаки:

– наявність рівноправних партнерських суб’єкт-суб’єктних відносин між учасниками навчального процесу (С. Курганов, В. Рєпкін, А. Фурман, Г. Цукерман та ін.). В основі рівноправності – “неможливість розв’язати задачу, проблему відомими способами, тобто “рівність на основі загального неуспіху” [5, с. 146]; єдиною “справжньою” підставою рівності суб’єктів діалогу є пошук відповідей на “вічні” проблеми буття. Рівність у діалозі – це рівність у праві на відповідальність за постановку й розв’язування свого питання [11]; в основі рівноправних відносин – особлива діалогічна позиція вчителя. Вона реалізується в спеціальних організаційних зусиллях, які здійснює вчитель, і визначає тон обговорення, дотримання його правил усіма учасниками [9, с. 127]; ознакою встановлення рівноправності відносин є “співвідношення активності й ініціативи учасників у виборі теми” [4, с. 60];

– наявність єдиного для всіх учасників предмета діалогу (М. Камінська, О. Матюшкін, В. Рубцов, О. Шевнюк та ін.). На думку дослідників, спрямованість діалогу на навчальний зміст, зумовленість його змістом навчального предмета є істотною специфічною рисою саме навчального діалогу: стимулює учнів до діалогу навчальний матеріал, який містить суперечності [14, с. 152]; цілеспрямованість навчального діалогу полягає в “ясній кожному учневі спрямованості до пошуку нового знання, оцінювання фактів, явищ” [9, с. 161];

– наявність обміну інформацією, ідеями, думками, судженнями (С. Гончаренко, В. Давидов, С. Курганов, Ю. Машбиць). Як основну ознаку навчального діалогу визначають його впорядкований характер: взаємодія ґрунтується на “змістовно спрямованій самоорганізації учасників, яка виявляється у зверненні учнів один до одного й до вчителя для поглибленого й різнобічного обговорення самих ідей...” [9, с. 162]; “можливість рівноцінної відповіді й заперечення її” [15, с. 74]; наявність установки мовця на активне відповідне розуміння.

Ефективність навчального діалогу визначається ступенем досягнення навчальних та виховних цілей, які стоять перед процесом навчання [13, с. 43]. Є. Машбиць звертає увагу на те, що мовець, не виходячи з діалогу з партнером, водночас веде діалог із самим собою, тобто разом із зовнішнім діалогом відбувається й внутрішній діалог. Він може здійснюватися як відповідь співрозмовникові (внутрішній опонент) або як нове запитання йому, саме в цей час “народжується думка дитини на уроці, коли дитина акумулює своє особистісне, індивідуальне ставлення до розв’язуваної проблеми” [13, с. 43].

Отже, в істотних ознаках навчального діалогу знайшли своє відбиття основні ознаки природного діалогу (адресованість реплік, їх реактивність, тематична цілеспрямованість), умови його виникнення й перебігу (наявність проблеми, деяка спільність учасників, вільний обмін думками й діями, рівноправність відносин), так і специфіка діалогу в навчанні.

Науковцями виділено основні функції навчального діалогу: передача інформації, соціального досвіду, культурної спадщини людства і конкретного оточення з метою формування певного світогляду; регулювання відносин, виникнення взаєморозуміння як результату діалогічної комунікації; розвивальна функція, забезпечення саморегуляції та саморозвитку особистості на основі “діалогу із самим собою”, що реалізує рефлексивну функцію діалогу [6, с. 6]. Отже, навчальний діалог має подвійну сутність: надання знань з відображенням їхньої науковості та виховний вплив на особистість учня через розуміння діалогічної соціальної свідомості. Ці міркування нами обрано як провідні під час розуміння навчального діалогу в системах “студент – комп’ютер – студент”, “студент – комп’ютер – викладач” – специфічної форми педагогічної взаємодії, опосередкованої засобами інформаційних технологій навчання.

Говорячи про навчальний діалог, опосередкований інформаційними технологіями, зазначимо, що ці технології надають можливість ініціації діалогу як студентом, так і комп’ютером, здійснення симетричного діалогу. При цьому комп’ютер є квазісуб’єктом діалогічної взаємодії, а інформація, що подається студентові, є мовою реальної людини, яка виражає своє ставлення до навчального матеріалу, емоції, дає суб’єктивні оцінки тощо. На нашу думку, процес взаємодії, побудований таким чином, сприяє формуванню в студентів особистісного ставлення до предмета діалогу (навчального матеріалу).

Дослідники (А. Войкунський, Л. Халяпіна, Е. Ястребцева, Р. Краут, В. Линдмарк, М. Патерсон, С. Кисле, В. Счерлис та ін.) акцентують на специфічності мови такого навчального діалогу через наявність нових специфічних видів мовного (писемного) спілкування (значків на основі стандартних символів для передачі емоцій, що виражаються не словами) – *невербальних ключів електронної пошти* – “смайликів” (smiles) або emoticon (emoticon), лаконічних і виразних скорочень (утворених з англійських кліше – FYI, ASAP, Fwd) і більш мудрих акронімів (ICQ, F2F), подвоєння дієслів, підвищеної вербалізації різних аспектів тілесного досвіду тощо.

Виходимо з того, що навчальний діалог, опосередкований інформаційними технологіями, здійснюється завдяки всім традиційним видам і формам мовлення: усній, писемній, внутрішній, монологічній, діалогічній і полілогічній (системи “людина – комп’ютер – людина”, “людина – комп’ютер”), що зумовлює створення особливої форми комунікації – метакomuнікації, яка знімає просторово-часові обмеження в процесі роботи з різними джерелами інформації (звільняє від стримувальних факторів місця та часу) і визначає новий темп та ритм розвитку розумової діяльності майбутніх фахівців. Вона дещо подібна до традиційної (процес і етапи формування, ієрархічна структура, функції й цілі учасників, їх соціальний статус тощо), але істотно відрізняється від неї збагаченою інтерактивністю й вільним контактуванням у новому комунікативному просторі та часі. Головним засобом є безпосереднє й відстрочене писемне мовлення (“форма спілкування людей за допомогою графічних знаків” [8]), у якому людина втілює в графічних символах те, що проговорюється нею попередньо. Будучи не просто фіксацією усного, писемне мовлення обирає виключно характеристики, що сприяють підсиленню авторитетності слова. Воно має певні переваги (наявність значного терміну обмірковування й висловлювання своїх думок, добору аргументів, можливості неодноразово переписувати текст у разі, якщо він не сподобався або здається непереконливим, неграмотним; точність і грамотність у висловлюванні думок і почуттів, їх збереження на майбутнє) і недоліки (відсутність безпосереднього контакту із співрозмовником, візуальних якісних особистісних характеристик, можливості побачити сприйняття наших думок і перебудувати залежно від реакції суб’єкта взаємодії) (Л. Виготський, С. Рубінштейн та ін.).

Писемне мовлення утворює знакову систему, найменшою предметно значущою одиницею якої є слово. Щодо навчального діалогу засобами електронної пошти, чату, форуму, телеконференції, побудови вислову (полілогу) відзначимо, що вона має бути узгодженою з особливостями кожного із суб’єктів педагогічного процесу, а їх вислови мають відповідати нормам літературної мови. Важливою вимогою щодо побудови полілогічного вислову є єдність суспільних, міжособистісних відносин, контактів і взаємодій. Це означає, що суспільні відносини, контакти залежать від змісту самої взаємодії та її форми. Отже, для організації ефективного діалогу в електронному середовищі однаково важливими є всі процеси діяльності (як за змістом, предметом, формою бесіди, так і за її мовними особливостями).

Обираючи навчальний діалог як провідну технологію навчання, вважаємо за доцільне зазначити, що він надає можливість студенту моделювати власні судження, індивідуальний стиль комунікативної діяльності, способи самовираження через цю діяльність, відчувати себе рівноправним співучасником різноманітної комунікативної й рефлексивної діяльності. Саме діалог трансформує навчання у сферу інтерсуб’єктивності, коли набуття знань виступає як соціально значущий феномен, що сприяє спільному проживанню індивідів, співнавчанню, взаємонавчанню (колективне, гру-

пове, навчання в співпраці), де студент і викладач рівноправні, рівнозначні суб'єкти навчання, створенню атмосфери взаєморозуміння, довіри, взаємної вимогливості, комунікативної взаємодії. Вибір як пріоритетів діалогічної взаємодії викладачів і студентів; встановлення діалогічного способу розвитку будь-якої ідеї вважаємо вагомим для дослідження.

Ураховуємо напрацювання Л. Зазуліної щодо готовності педагога до діалогічної взаємодії, яка передбачає такі напрями його діяльності: діалогізацію змісту навчального курсу через інтеграцію, поліфонізм, багатоаспектність, плюралізм подачі навчального матеріалу; забезпечення діалогічної взаємодії учасників педагогічного процесу; створення синергічних тимчасових або постійних навчальних колективів; запровадження системи проблемно-діалогічного навчання; організацію цілеспрямованої рефлексії (діалогу з собою) як засобу самовдосконалення [6, с. 14–15].

Для активізації діалогу в електронному середовищі викладач має володіти технікою постановки питань, серед яких М. Моїсеєва розрізняє інформаційні, контрольні, орієнтаційні, підтверджуючі, ознайомлювальні, зустрічні, альтернативні, однополюсні, направляючі, провокаційні, відкриваючі, заключні, що засвідчують зауваження [7, с. 178].

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що на основі аналізу наукової літератури з питань сутності поняття навчального діалогу та особливостей його організації засобами інформаційних технологій з'ясовано: навчальний діалог розглядається як взаємодія в системах “викладач – студент”, “студент – студент” в умовах навчальної ситуації як одна з базових структур при конструюванні навчальної ситуації, у процесі якої відбувається інформаційний обмін та регулювання відносин; навчальний діалог має суб'єкт-суб'єктний характер, ця його особливість в умовах використання інформаційних технологіях не порушується (засобами інформаційних технологій навчання передається мова, емоційна реакція, суб'єктивні оцінки тощо реальної людини); на зміст і характер навчального діалогу впливають змістовність висловлювань, мовне оформлення власних тверджень, сприйняття пропозицій партнера по діалогу.

Література

1. Бахтин М.М. Проблемы поэтики Достоевского / М.М. Бахтин. – М. : Советская Россия, 1979. – 320 с.
2. Библер В.С. Мышление как творчество. Введение в логику мысленного диалога / В.С. Библер. – М. : Политиздат, 1975. – 399 с.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
4. Діалогічна взаємодія у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи: кн. для вчителя / [В.В. Андрієвська, Г.О. Балл, А.Г. Волинець та ін. ; за ред. Г.О. Балла, О.В. Киричука, Р.М. Шамелашвілі]. – К. : ІЗМН, 1997. – 136 с.
5. Дусавицкий А. К. Развитие личности в учебной деятельности / А.К. Дусавицкий. – М. : Дом педагогики, 1996. – 208 с.
6. Зазуліна Л.В. Діалогізація дидактичного процесу в курсовій підготовці педагогічних кадрів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеню канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / Л.В. Зазуліна. – К., 2000. – 19 с.

7. Интернет-обучение: технологии педагогического дизайна / под ред. М.В. Моисеевой. – М. : Камерон, 2004. – 216 с.
8. Капанадзе Л.А. Текст и его реализация [Электронный ресурс] / Л.А. Капанадзе, Е.Н. Ширяев. – Режим доступа: <http://www.rth.ru/vestnik/vestnik-1-2001-1.pdf>.
9. Кларин М.В. Инновационные модели обучения в зарубежных педагогических процессах / М.В. Кларин. – М. : Арена, 1994. – 221 с.
10. Кондратюк О.М. Організація навчального діалогу молодших школярів у системі розвивального навчання / О.М. Кондратюк // Педагогіка та психологія : зб. наук. праць. – Х. : Курсор, 2007. – Вип. 32. – С. 66–74.
11. Курганов С.Ю. Ребенок и взрослый в учебном диалоге / С.Ю. Курганов. – М. : Просвещение, 1989. – 127 с.
12. Лифинцева Т.П. Диалог: современный философский словарь / Т.П. Лифинцева ; под общей ред. В.Е. Кемерова. – 2-е изд., испр. и доп. – М., 1998. – С. 244–247.
13. Машбиц Е.И. Диалог в обучающей системе / Е.И. Машбиц, В.В. Андриевская, Е.Ю. Комиссарова. – К. : Вища школа. Головное издательство, 1989. – 184 с.
14. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи : [підруч. для студентів пед. факультетів] / О.Я. Савченко. – К. : Абрис, 1997. – 416 с.
15. Шумакова Н.Б. Условия развития активности субъекта в постановке вопросов / Н.Б. Шумакова // Общение и диалог в практике обучения, воспитания и психологической консультации : сб. науч. трудов. – М. : Изд. АПН СССР, 1987. – С. 70–75.

КУРІННА А.Ф.

ПРОБЛЕМА РЕАЛІЗАЦІІ СЛОВОЦЕНТРИЧНОГО ПІДХОДУ В ТЕОРІЇ І ПРАКТИЦІ НАВЧАННЯ МОВИ

Рівень мовної й комунікативної культури, у тому числі культури психомовного мовлення учнів, на сьогодні залишає бажати кращого. Учні шкіл, та й самі вчителі допускають найчастіше мовні помилки, що свідчить про несформованість комунікативних умінь і навичок, про відсутність культури мислення й низький загальний культурний рівень учнів.

Лексика ж є відкритою, рухливою системою, що відбиває життя суспільства. Слово пов'язане із життям і побутом певного мовленнєвого колективу. У ньому відбивається національна своєрідність мови, своєрідність форми вираження думки.

У наукових джерелах з психології, дидактики, лінгвістики, психолінгвістики, лінгводидактики представлені різноманітні дослідження, присвячені словниково-семантичній роботі при вивченні лексики (М. Баранов, Л. Велічко, А. Дейкіна, Т. Ладиженська, М. Львов, С. Львова, О. Прудникова, Н. Шанський та ін.); теорії з'ясування психологічних засад навчання мови та мовлення (Б. Ананьєв, Л. Божович, Л. Виготський, Д. Ельконін, М. Жинкін, І. Зимня, Г. Костюк, Н. Миропольська, С. Рубінштейн та ін.); розробка наукових засад мовного компонента в (освітньому) навчально-виховному процесі загальноосвітньої підготовки учнів (О. Беляєв, М. Вашуленко, І. Гудзик, Л. Давидюк, В. Корсаков, Л. Мацько, Г. Михайлівська, Н. Пашківська, М. Пентилюк, В. Статівка та ін.); визначення значущості словникової роботи в контексті змістовного навантаження основних розділів шкільного курсу російської мови (М. Баранов, В. Добромислов, Г. Іваницька, Н. Іполітова, В. Капінос,